

พัฒนาการของชุมชนโบราณ บริเวณรอบเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

ปรียานุช จุ่มพรม*

บนยอดเขาพนมรุ้งเป็นที่ตั้งของปราสาทพนมรุ้งซึ่งประกอบด้วยกลุ่มอาคารที่สร้างขึ้นตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 18 อาคารที่มีความสำคัญที่สุด คือ ปราสาทประธาน สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 17 อาคารเหล่านี้สร้างขึ้นเพื่อเป็นเทวาลัยถวายแด่พระศิวะ ซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดของศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย ปราสาทพนมรุ้งจึงเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่อาศัยอยู่โดยรอบ การศึกษาภาพถ่ายทางอากาศบริเวณรอบเขาพนมรุ้งพบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายและต่อเนื่องถึงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 ร่วมสมัยทวารวดี ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 15 เมื่ออิทธิพลของวัฒนธรรมเขมรสมัยเมืองพระนครได้แพร่กระจายเข้ามาได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงหลายด้าน ความเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏชัดเจนคือรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณ ชุมชนโบราณในวัฒนธรรมเขมรที่พบส่วนใหญ่มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหรือจัตุรัส เช่น ชุมชนโบราณบ้านกระต่ายตาย ชุมชนโบราณบ้านปะทัดบุ ชุมชนโบราณบ้านกันตวยจุน อำเภอประโคนชัย เป็นต้น¹ เมื่ออาณาจักรเขมรเริ่มเสื่อมอำนาจลง บทบาทของเขพนมรุ้งในฐานะที่เป็นศูนย์กลางทางศาสนาของชุมชนคงจะค่อยๆ ลดความสำคัญลงและถูกทิ้งร้างไป

การศึกษาเรื่องราวของปราสาทพนมรุ้งที่ผ่านมาส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่ศาสนสถานบนยอดเขา ส่วนการศึกษาเรื่องของชุมชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณรอบเขาพนมรุ้งมีเพียง

* มหาวิทยาลัยศิลปากร ภาควิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

¹ ทิวา สุกจรรยา และ ผ่องศรี วนาสิน, โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525).

เล็กน้อยเท่านั้น และในปี พ.ศ. 2546 ได้มีการค้นพบศิลาจารึกหลักใหม่จำนวน 1 หลัก จารึกหลักนี้พบในบริเวณใกล้เคียงกับเขาพนมรุ้งและมีข้อความที่เกี่ยวข้องกับปราสาทพนมรุ้งด้วย นอกจากนี้ ในบริเวณรอบเขาพนมรุ้งยังพบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญหลายประเภท เช่น หลักหิน เครื่องถ้วยเขมร และซากศาสนสถาน เป็นต้น บทความนี้เป็นข้อสรุปผลการศึกษาพัฒนาการของชุมชนโบราณในวัฒนธรรมเขมรบริเวณรอบเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ จากการสำรวจแหล่งโบราณคดีในระยะรัศมี 10 กิโลเมตรรอบเขาพนมรุ้ง ซึ่งพบร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีของชุมชนโบราณจำนวน 46 แห่ง

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

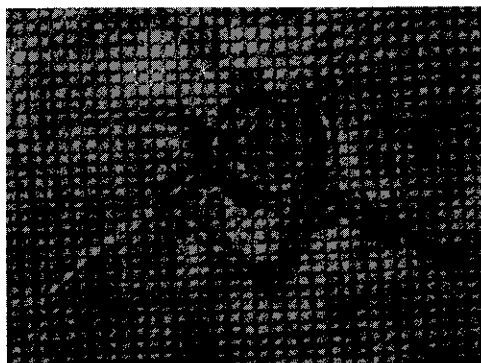
การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของชุมชนโบราณบริเวณรอบเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ครอบคลุมระยะเวลาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายจนถึงพุทธศตวรรษที่ 18 โดยเฉพาะในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-18 เป็นช่วงที่อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรสมัยเมืองพระนครเข้ามามีบทบาทและก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมต่อชุมชนโบราณในหลายๆ ด้าน ซึ่งผลการศึกษาที่ได้จะช่วยเพิ่มองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับปราสาทพนมรุ้งและชุมชนโบราณที่อยู่โดยรอบให้เพิ่มมากขึ้น

พัฒนาการของชุมชนโบราณบริเวณรอบเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

จากการสำรวจชุมชนโบราณในบริเวณรอบเขาพนมรุ้งได้พบร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี ของชุมชนโบราณจำนวน 46 แห่ง โดยแบ่งพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณบริเวณรอบเขาพนมรุ้ง ได้ดังนี้

ระยะที่ 1 สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย อายุราว 2,000-1,500 ปีมาแล้ว มีการเข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณรอบเขาพนมรุ้งตั้งแต่ในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ชุมชนโบราณที่มีร่องรอยหลักฐานการอยู่อาศัยในช่วงนี้มีจำนวน 5 แห่ง การศึกษาจากภาพถ่ายทางอากาศและการสำรวจพบว่าชุมชนโบราณส่วนใหญ่เลือกตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้แหล่งน้ำธรรมชาติ ชุมชนบางแห่งมีการขุดคูน้ำล้อมรอบชุมชนเพื่อ

ใช้กักเก็บน้ำและเป็นแหล่งอาหาร ลักษณะผังของชุมชนมีรูปร่างไม่สม่ำเสมอ ส่วนใหญ่เป็นรูปเกือบกลมหรือวงรี ชุมชนโบราณในจังหวัดบุรีรัมย์ที่มีแผนผังลักษณะนี้ เช่น ชุมชนโบราณบ้านจะบก อำเภอนางรอง ชุมชนโบราณบ้านแสงโสม อำเภอประโคนชัย เป็นต้น² ชุมชนโบราณที่ปรากฏร่องรอยคูน้ำคันดินล้อมรอบชุมชนอย่างชัดเจน คือ ชุมชนโบราณบ้านดูลงเก่า ตำบลโคกม้า อำเภอประโคนชัย ตัวชุมชนมี 2 รูปแบบ ทางด้านทิศเหนือเป็นรูปวงกลม มีคันดินล้อมรอบจำนวน 3 ชั้นและคูน้ำจำนวน 2 ชั้น ทางด้านทิศใต้เป็นรูปสี่เหลี่ยม มีคันดินล้อมรอบจำนวน 2 ชั้นและคูน้ำจำนวน 1 ชั้น ตัวชุมชนทางด้านทิศใต้มีสันนิษฐานว่าน่าจะมีการสร้างขยายต่อลงมาในภายหลังในช่วงที่ชุมชนได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรแล้ว



ภาพถ่ายทางอากาศชุมชนโบราณบ้านดูลงเก่า อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

นอกจากนี้ชุมชนโบราณบางแห่งพบร่องรอยหลักฐานว่าเป็นแหล่งถลุงโลหะ ชุมชนโบราณที่พบร่องรอยของการถลุงโลหะ ได้แก่ ชุมชนโบราณโคกสลองตอง ชุมชนโบราณโคกยายคาน ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย และชุมชนโบราณโคกขมิ้น ตำบลถาวร อำเภอเฉลิมพระเกียรติ การถลุงโลหะที่พบในชุมชนโบราณโคกสลองตอง และชุมชนโบราณโคกขมิ้น สันนิษฐานว่าเป็นการถลุงโลหะเพื่อผลิตใช้ภายในชุมชน เพราะตะกรันโลหะที่พบมีปริมาณไม่มาก แต่ที่ชุมชนโบราณโคกยายคานพบเตาถลุงโลหะ

² กรมศิลปากร, แหล่งโบราณคดีประเทศไทย เล่ม 4 (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง) (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2533), 136-141.

จำนวน 3 เตา ชั้นทับถมของตะกอนโลหะหนาถึง 3 เมตร สันนิษฐานว่าน่าจะมีการถลุงโลหะจำนวนมากและใช้ต่อเนื่องยาวนาน ในช่วงแรกอาจผลิตเพื่อใช้ในชุมชนแต่ต่อมากงผลิตเพื่อเป็นสินค้าแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นๆ

และชุมชนโบราณบางแห่งยังได้พบหลักฐานที่แสดงถึงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการฝังศพ สันนิษฐานว่าอาจเป็นประเพณีการฝังศพครั้งที่ 2 คือ ชุมชนโบราณบ้านตลุงเก่า ตำบลโคกม้า อำเภอประโคนชัย พบภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน รูปทรงคล้ายไหจำนวน 3 ใบ ฝังอยู่รวมกัน ภายในภาชนะดินเผามีกระดูกมนุษย์ และชุมชนโบราณโคกฝรั่ง บ้านโคกตาพรหม ตำบลตาจ่ง อำเภอละหานทราย พบชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์หลายชิ้นฝังอยู่ร่วมกับภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน จำนวน 1 ใบ รูปทรงเป็นหม้อก้นกลม ขนาดของหลุม กว้าง 30 เซนติเมตร ยาว 140 เซนติเมตร วางตัวในแนวทิศเหนือ-ใต้



กิจกรรมการฝังศพพบที่ชุมชนโบราณโคกฝรั่ง
ตำบลตาจ่ง อำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์

ระยะที่ 2 สมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นร่วมสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 ในช่วงนี้สันนิษฐานว่าชุมชนโบราณมีการอยู่อาศัยที่ต่อเนื่องมาจากสมัยแรก อาจมีบางชุมชนที่เข้ามาอยู่อาศัยใหม่ ชุมชนโบราณยังมีจำนวนไม่มาก และพบหลักฐานที่แสดงว่าอิทธิพลทางศาสนาได้แพร่กระจายเข้ามาในบริเวณนี้ หลักฐานที่สำคัญ ได้แก่

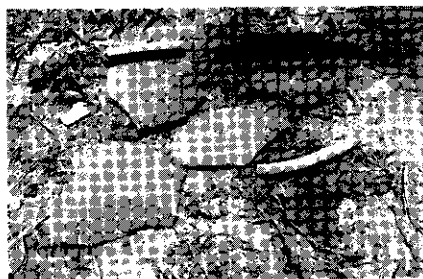
จารึกปราสาทพนมรุ้ง 1 จารึกด้วยอักษรหลังปัลลวะ ภาษาสันสกฤต อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 ข้อความในจารึกกล่าวถึงผู้ออกบวชได้สร้างวัตถุสิ่งหนึ่งขึ้น หากจารึกหลักนี้สลักขึ้นโดยผู้ที่อาศัยอยู่บนเขาพนมรุ้งในช่วงเวลานั้น สันนิษฐานว่าพื้นที่บนเขาพนมรุ้งคงถูกใช้เป็นที่อยู่อาศัยของนักบวชหรือมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับด้านศาสนา มาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 13-14^๑

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณ

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณมีลักษณะคล้ายกับชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ผังของชุมชนมีรูปทรงไม่สม่ำเสมอ เป็นรูปวงกลม วงรีหรือรูปทรงอื่น ลักษณะของชุมชนแบ่งได้ 2 แบบ คือ ชุมชนที่ตั้งอยู่บนเนินดินสูงจากที่ราบบริเวณโดยรอบ ไม่มีคูน้ำหรือคันดินล้อมรอบ กับชุมชนที่ตั้งอยู่บนเนินดินมีคูน้ำล้อมรอบ ชุมชนโบราณเหล่านี้มีขนาดพื้นที่แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับลักษณะพื้นที่และสภาพภูมิประเทศ

หลักฐานประเภทโบราณวัตถุ

หลักฐานสำคัญที่พบในชุมชนโบราณหลายแห่ง คือ เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน ตกแต่งผิวด้านนอกด้วยลายเชือกทาบ และแบบผิวเรียบ เศษภาชนะดินเผา



เศษภาชนะดินเผาพบที่ ชุมชนโบราณเนินบุ (ซ้าย) และชุมชนโบราณหนองหัวลิง (ขวา)
ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

^๑ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, “จารึกพบที่ปราสาทพนมรุ้ง”, (วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521), 154.

บางชั้นมีลักษณะคล้ายกับภาชนะดินเผาแบบมีสันที่พบในวัฒนธรรมทวารวดี ชุมชนโบราณที่พบเศษภาชนะดินเผาแบบมีสัน ได้แก่ ชุมชนโบราณหนองหัวลิง ชุมชนโบราณเนินบุ ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ เป็นต้น

ระยะที่ 3 สมัยประวัติศาสตร์ที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมร ราวพุทธศตวรรษที่ 15-18 พบว่าชุมชนโบราณบางแห่งมีการอยู่อาศัยต่อเนื่องมาจากสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นและรับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรที่แพร่กระจายเข้ามา ชุมชนโบราณมีปริมาณเพิ่มขึ้นและอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น โดยพบหลักฐานทางโบราณคดีประเภทต่างๆ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลาจารึก เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

หลักฐานประเภทโบราณสถาน

หลักฐานประเภทโบราณสถานที่พบในบริเวณรอบเขาพนมรุ้ง คือ การสร้างปราสาทอิฐ 2 หลังบนเขาพนมรุ้งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 แสดงถึงการเผยแพร่ของศาสนาฮินดูที่เข้ามามีอิทธิพลต่อชุมชนโบราณในบริเวณนี้ โดยเฉพาะการสร้างปราสาทประธานในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 ปราสาทที่สร้างขึ้นเป็นเสมือนศูนย์กลางของศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกายของชุมชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ เขาพนมรุ้งคงได้รับความสำคัญอย่างมากเพราะมีการสร้างปราสาทต่อเนื่องจนถึงพุทธศตวรรษที่ 18 ได้มีการก่อสร้างอาคารเพิ่มเติมบนเขาพนมรุ้ง คือ บรรณาลัย และในบริเวณรอบเขาพนมรุ้งมีการก่อสร้างโอโรคยศาลา จำนวน 2 แห่ง คือ กุฏิฤาษีโคกเมือง และกุฏิฤาษีหนองบัวราย และธรรมศาลา จำนวน 1 แห่ง คือ ปราสาทบ้านบุ สันนิษฐานว่าอาคารเหล่านี้คงสร้างขึ้นในบริเวณที่มีชุมชนอาศัยอยู่ก่อนหน้าแล้ว

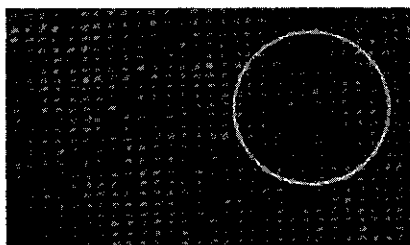
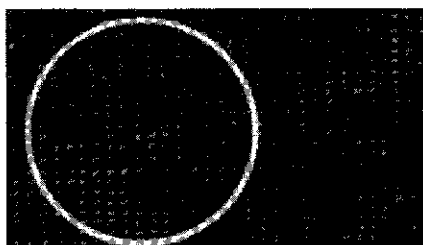
นอกจากนี้ จากการสำรวจพบร่องรอยของซากอาคารหรือชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมในชุมชนโบราณหลายแห่ง สันนิษฐานว่าเป็นศาสนสถานประจำชุมชน บางแห่งสร้างด้วยศิลาแลงหรืออิฐ เช่น ชุมชนโบราณบ้านสวายสอ ตำบลถนนหัก อำเภอนางรอง พบกลุ่มก้อนศิลาแลงขนาดใหญ่จำนวนมาก และชุมชนโบราณเนินเขว้า ตำบลตาจง อำเภอละหานทราย พบกองอิฐแตกหักทับถมกันอยู่ทั้งบนดินและใต้ดินจำนวนมาก และชุมชนโบราณโคกปราสาท ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย พบชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมสลักจากหินทรายและศิลาแลงจำนวนมาก บางชั้นมีการแกะสลักลวดลาย สันนิษฐานว่าเป็นศาสนสถานที่มีขนาดใหญ่

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณ

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณในช่วงนี้ มี 2 ลักษณะ คือ

1. ชุมชนที่มีรูปทรงสมมาตร มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ จากการสำรวจบริเวณรอบเขาพนมรุ้ง พบชุมชนโบราณที่มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยม จำนวน 7 แห่ง ลักษณะแผนผังรูปสี่เหลี่ยม ทั้งรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและสี่เหลี่ยมจัตุรัส ชุมชนมีขนาดไม่ใหญ่มาก ชุมชนบางแห่งมีการขุดสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมภายในชุมชน ชุมชนที่มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมส่วนใหญ่พบอยู่ทางด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือของเขาพนมรุ้ง ชุมชนบางแห่งมีการสร้างศาสนสถานขนาดเล็กขึ้นภายในชุมชนด้วย

2. ชุมชนที่มีรูปทรงไม่สมมาตร ไม่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ในบริเวณรอบเขาพนมรุ้งพบชุมชนโบราณที่มีรูปทรงไม่สมมาตร ไม่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ แต่มีการขุดสระน้ำหรือสร้างอ่างเก็บน้ำรูปสี่เหลี่ยมทั้งขนาดใหญ่และเล็กขึ้นภายในชุมชน จำนวน 19 แห่ง ส่วนใหญ่พบอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของเขาพนมรุ้ง ชุมชนโบราณบางแห่งมีการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ที่เรียกว่า บาราย เพื่อช่วยกักเก็บน้ำ เนื่องจากชุมชนตั้งอยู่ห่างไกลจากแหล่งน้ำธรรมชาติ การจัดการน้ำ 2 ลักษณะนี้ถูกออกแบบขึ้นเพื่อใช้ควบคุมแหล่งน้ำ การขุดคูน้ำนั้นใช้ประโยชน์ในการป้องกันตัวเองและใช้ในพิธีกรรม ส่วนบารายนั้นเพื่อใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน การเกษตรกรรมของชุมชนที่อยู่โดยรอบและในด้านศาสนา⁴



ภาพถ่ายทางอากาศชุมชนโบราณบ้านศรีสุข (ซ้าย)

และชุมชนโบราณบ้านกระต่ายตาย (ขวา) อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

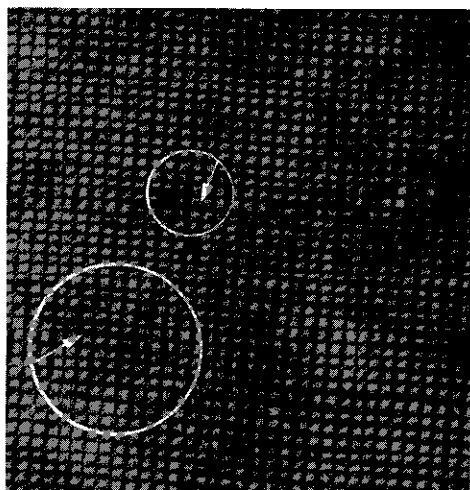
⁴ อธิชาเบธ มัวร์, “การจัดการ (แหล่ง) น้ำในสมัยโบราณของอีสาน” เก็บความโดยรักชนก ไตสุพันธ์, ศิลปกร 32, 3 (กรกฎาคม - สิงหาคม 2531), 48-53.

การศึกษาจากภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2497 บริเวณทางด้านทิศตะวันออกของเขพนมมรุ้งมีการสร้างบารายขนาดใหญ่ขึ้น 2 แห่ง คือ บารายหนองบัวราย ตั้งอยู่บริเวณเชิงเขพนมมรุ้งด้านทิศตะวันออก และบารายเมืองต่ำ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของปราสาทเมืองต่ำ และพบว่ามีแนวคันดินหลายแนวกระจายอยู่รอบเขพนมมรุ้ง สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์เป็นคันชักน้ำเข้าไปในบริเวณที่ทำการเกษตรกรรมหรือเพื่อชักน้ำลงสู่บาราย แนวคันดินที่พบมีลักษณะคล้ายกันคือ ปลายด้านหนึ่งของคันดินจะเชื่อมต่อหรือตัดผ่านกับลำน้ำธรรมชาติที่ไหลผ่านบริเวณนั้นเพื่อชักน้ำเข้าสู่บริเวณที่ต้องการ เช่น แนวคันดินที่มุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของบารายเมืองต่ำ ซึ่งชักน้ำลงสู่บารายเมืองต่ำ และแนวคันดินบริเวณด้านทิศใต้ของปราสาทบ้านบุ สันนิษฐานว่าแนวคันดินนี้ชักน้ำจากคลองปูนไปสู่บารายหนองบัวราย นอกจากนี้ ยังพบแนวคันดินที่บริเวณด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเขพนมมรุ้งและบริเวณด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเขพนมมรุ้งด้วย แนวคันดินนอกจากใช้เป็นคันชักน้ำแล้วยังอาจใช้เป็นถนนหรือเส้นทางติดต่อระหว่างชุมชน เนื่องจากบริเวณที่แนวคันดินเหล่านี้ตัดผ่าน พบร่องรอยของชุมชนโบราณตั้งอยู่จำนวนมาก เช่น แนวคันดินด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเขพนมมรุ้ง ในบริเวณนั้นมีชุมชนโบราณบ้านกระต่ายตาย ชุมชนโบราณโคกเพ็ญ ชุมชนโบราณปะทาดบุ เป็นต้น เส้นทางโบราณเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเชื่อมต่อกันทั้งหมดและมีถนนปัจจุบันบางเส้นที่สร้างซ้อนทับถนนหรือเส้นทางโบราณด้วย⁵

ระบบการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรนี้ เป็นการปรับตัวให้เข้ากับสภาพภูมิประเทศ และนำคติความเชื่อทางศาสนาเข้ามาช่วยควบคุมการรักษาแหล่งน้ำของชุมชน โดยการสร้างศาสนสถานประจำชุมชนขึ้นเป็นหลักควบคุมกับการสร้างบารายให้มีรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งคติการสร้างศาสนสถานกลางเมืองอันมีขอบเขตของชุมชนหรือเมืองซึ่งมีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมนี้คงเกี่ยวพันกับคติของจักรวาลเช่นเดียวกับแผนผังของเมืองพระนครในประเทศกัมพูชา⁶

⁵ สุรัสวดี อิศูราธิ์, “ตามรอยราชมรรคาของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7” เก็บความและเรียบเรียงโดยชาญวิทย์ เกษตรศิริ และอัมพร จิรัฐติกร, ศิลปวัฒนธรรม 23, 6 (เมษายน 2545), 118-122.

⁶ ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย ภูมิหลังทางปัญญา-รูปแบบทางศิลปกรรม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2537), 32-34.



ภาพถ่ายทางอากาศแสดงแนวคันดินที่ใช้เป็นคันชักน้ำลง
สู่บารายหนองบัวราย (เล็ก) และบารายเมืองต่ำ (ใหญ่)

หลักฐานประเภทจารึก

หลักฐานที่สำคัญประเภทหนึ่ง คือ ศิลาจารึก ที่ปราสาทพนมรุ้งได้ค้นพบศิลาจารึกจำนวน 11 หลัก เป็นจารึกภาษาสันสกฤตจำนวน 4 หลัก ข้อความในจารึกภาษาสันสกฤตกล่าวถึงเรื่องราวทางศาสนา จารึกหลักที่เก่าที่สุด คือ จารึกปราสาทพนมรุ้ง 1 อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 จารึกหลักสำคัญ คือ จารึกปราสาทพนมรุ้ง 7 และ 9 จารึกทั้งสองหลักแต่งเป็นโคลกภาษาสันสกฤต กล่าวถึงการสรรเสริญพระศิวะและพระเกียรติคุณของนเรนทราทิตย์ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นผู้สร้างปราสาทประธานขึ้น⁷ และจารึกภาษาเขมร จำนวน 6 หลัก ข้อความในจารึกปราสาทพนมรุ้ง 2-6, 11 กล่าวถึงการกัลปนาที่ดิน สิ่งของ และผู้คนถวายแด่เทพเจ้าแห่งเขาพนมรุ้ง⁸ รายชื่อสิ่งของที่

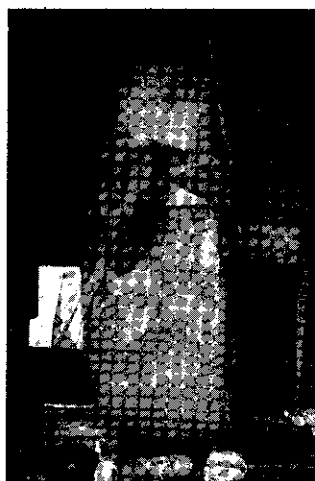
⁷ กรมศิลปากร, จารึกในประเทศไทย เล่ม 4 (กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ, 2529), 156-188.

⁸ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, "จารึกพบที่ปราสาทพนมรุ้ง", (วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521), 30.

ปรากฏในจารึกสามารถบอกถึงสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่และสภาพสังคมของชุมชนในช่วงนั้นได้ ในจารึกกล่าวถึงการถวายเป็นพุทธบูชา แสดงว่าชาวน่าจะเป็นพืชหลักของชุมชน นอกจากข้าวแล้วยังมีพืชชนิดอื่น เช่น ถั่ว งา บริเวณรอบเขาพนมรุ้งคงจะเป็นพื้นที่เพาะปลูกพืชที่สำคัญเพราะเป็นบริเวณที่อุดมสมบูรณ์จากการทับถมของเถ้าลาวาภูเขาไฟ นอกจากการเพาะปลูกแล้วยังมีการเลี้ยงสัตว์ด้วย สัตว์ที่ถูกถวายแก่ศาสนสถาน ได้แก่ กระบือ ช้าง ม้า ซึ่งเป็นสัตว์ที่ใช้แรงงานหรือใช้เป็นพาหนะ รวมทั้งสุกร แพะ ซึ่งเลี้ยงไว้สำหรับเป็นอาหาร

ข้อมูลที่สำคัญจากศิลาจารึกอีกประการหนึ่งคือ การกัลปนาที่ดินถวายแก่ศาสนสถานด้วยการปักหลักเขตแสดงขอบเขตที่ดินที่ถูกถวายแก่ศาสนสถาน จารึกบางหลักมีการกล่าวถึงชื่อเมืองหรือหมู่บ้านที่ถูกกัลปนาอย่างชัดเจน เช่น เมืองลำเบง เมืองถบลกันทวา เป็นต้น จากการสำรวจชุมชนโบราณบริเวณรอบเขาพนมรุ้งพบหลักหินจำนวน 6 หลักจากชุมชนโบราณ 5 แห่ง ได้แก่ ชุมชนโบราณบ้านกระต่ายตาย ชุมชนโบราณบ้านโคกกะลอ ชุมชนโบราณบ้านโคกเบง ชุมชนโบราณบ้านบัวพระ และชุมชนโบราณบ้านบาตร ในเขตอำเภอประโคนชัย หลักหินที่พบสันนิษฐานว่าเป็นสิ่งที่แสดงขอบเขตพื้นที่ที่ถูกกัลปนา ลักษณะของหลักหินที่พบเป็นแท่งหินเรียบ ไม่มีลวดลาย สลักแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนบนสลักเป็น 8 เหลี่ยม ส่วนล่างเป็น 4 เหลี่ยม บางหลักเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมทั้งหลัก ชุมชนโบราณที่พบหลักเขตทั้ง 5 แห่ง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของเขาพนมรุ้งทั้งหมด และหลักหินที่พบอาจเกี่ยวข้องกับข้อความในจารึกปราสาทพนมรุ้ง 2 ที่กล่าวถึงหลักเขตที่ปักไปทางทิศตะวันออกถึง “ขลุ” โดยทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเขาพนมรุ้งห่างออกไปประมาณ 22 กิโลเมตรมีชุมชนโบราณชื่อ บ้านตลุงเก่า หากชื่อ “ขลุ” คือเมืองตลุงในปัจจุบันนับว่าขอบเขตของเขาพนมรุ้งกว้างไกลมาก^๑ ซึ่งข้อสันนิษฐานนี้อาจเป็นไปได้เนื่องจากพบหลักหินจำนวน 1 หลัก ที่ชุมชนโบราณบ้านบาตร ซึ่งอยู่ห่างจากชุมชนโบราณบ้านตลุงเก่าออกไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 3 กิโลเมตร

^๑ กรมศิลปากร, ปราสาทพนมรุ้ง (กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2543), 114.



หลักหินที่พบในชุมชนโบราณบ้านกระต่ายตาย (ซ้าย) และชุมชนโบราณบ้านโคกเบง (ขวา) อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

นอกจากนี้จารึกวรวิจิตรเสนหรือจารึกขันชอบเงิน ซึ่งพบที่ปราสาทหนองเบงหรือปราสาทหัววัว อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ จารึกข้อความว่า “1061(7) ศก ไทย ธรรมกรมเตงอัญวรวิจิตรเสนต ถวายแด่กรมเตงชคตพนมรุ้ง¹⁰” ปราสาทหนองเบงอยู่ห่างจากเขาพนมรุ้งไปทางทิศเหนือประมาณ 50 กิโลเมตร และในบริเวณใกล้เคียงกับปราสาทมีเนินดินซึ่งพบหลักฐานว่าเป็นชุมชนโบราณซึ่งมีอายุร่วมสมัยกับปราสาทจารึกชิ้นนี้อาจถูกสร้างขึ้นและถวายแด่เทพเจ้าแห่งเขาพนมรุ้ง แล้วถูกเคลื่อนย้ายไปที่ปราสาทหนองเบงในภายหลัง หรือในอีกแง่หนึ่งหากจารึกชิ้นนี้มิได้ถูกเคลื่อนย้ายมาแต่ถูกสร้างและถวายที่ปราสาทแห่งนี้ บริเวณปราสาทหนองเบงนี้อาจเคยถูกกลบนาถวายแด่เทพเจ้าแห่งเขาพนมรุ้ง จารึกหลักนี้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.1682 หรือ 1688 ซึ่งเป็นช่วงที่ปราสาทพนมรุ้งมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก และปริมาณของชุมชนโบราณ

¹⁰ กรมศิลปากร, ทำเนียบโบราณสถานขอมในประเทศไทย เล่ม 2 จังหวัดบุรีรัมย์ (กรุงเทพฯ : ห.จ.ก.น้ำกั้งการพิมพ์, 2536), 174.

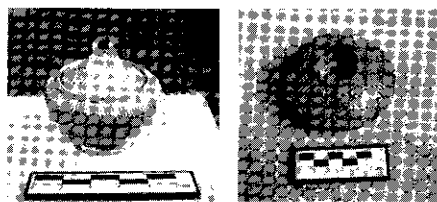
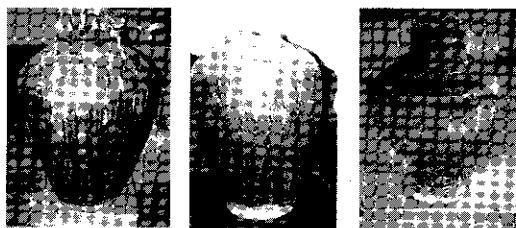
ที่อาศัยอยู่รอบเขาพนมรุ้งมีมากที่สุดเช่นกัน แสดงถึงความสัมพันธ์ของชุมชนแห่งนี้กับปราสาทพนมรุ้ง ซึ่งเป็นศูนย์กลางทั้งทางด้านศาสนาและศูนย์กลางของชุมชนโบราณที่อาศัยอยู่โดยรอบด้วย แม้ว่าในปัจจุบันจะไม่สามารถสืบค้นได้ว่าเมืองหรือสถานที่เหล่านี้อยู่บริเวณใด แต่จากการสำรวจได้พบชุมชนโบราณจำนวน 46 แห่งรอบเขาพนมรุ้ง แสดงถึงปริมาณความหนาแน่นของชุมชนโบราณในบริเวณนี้ ซึ่งสอดคล้องกับข้อความในจารึก สันนิษฐานว่าเมืองเหล่านี้คงจะตั้งอยู่ไม่ไกลจากเขาพนมรุ้งมากนัก

หลักฐานประเภทโบราณวัตถุ

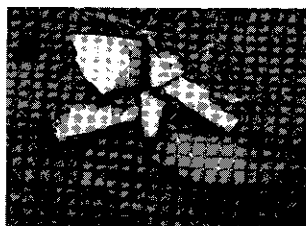
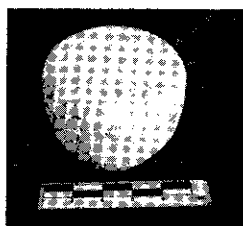
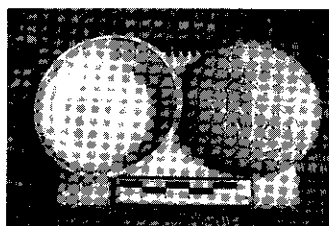
ในการสำรวจชุมชนโบราณบริเวณรอบเขาพนมรุ้ง พบเศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อแกร่ง ที่เรียกว่า เครื่องถ้วยเขมร ในชุมชนโบราณเกือบทุกแห่ง เครื่องถ้วยเขมรที่พบส่วนใหญ่ผลิตจากแหล่งเตาในจังหวัดบุรีรัมย์ ผลการกำหนดอายุจากการวิเคราะห์ตัวอย่างถ่านที่ได้จากเตาโคกลิ่นฟ้า โดยวิธีคาร์บอน 14 พบว่ามีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-18¹¹ ดังนั้น ชุมชนโบราณที่พบเครื่องถ้วยเขมรสันนิษฐานว่าน่าจะมีอายุร่วมสมัยกัน เครื่องถ้วยเขมรส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลด้านรูปแบบมาจากเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง เครื่องถ้วยเขมรที่ได้รับอิทธิพลด้านรูปแบบจากเครื่องถ้วยจีน ได้แก่ ไหเคลือบสีน้ำตาล โถทรงกระบอก คนโท กระปุก ไหรูปสัตว์ ตลับทรงกลม กระปุกรูปสัตว์ ถ้วยและชาม เป็นต้น¹² และชุมชนโบราณบางแห่งพบเครื่องถ้วยจีนเคลือบสีขาวสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 17 ได้แก่ ชุมชนโบราณบ้านโคกเบง และชุมชนโบราณบ้านตลุงเก่า เป็นต้น เครื่องถ้วยจีนที่พบนี้อาจนำเข้ามาโดยการติดต่อระหว่างชุมชนโบราณกับพ่อค้าชาวจีนหรืออาจมีการติดต่อผ่านคนกลางเป็นผู้นำเข้ามา ชุมชนโบราณบางแห่งพบเครื่องถ้วยเขมรที่มีสภาพสมบูรณ์ เช่น ภาชนะดินเผาประเภทไห ขวด กระปุกขนาดเล็ก ผีวด้านนอกเคลือบสีน้ำตาลหรือสีเขียว มักพบในบริเวณศาสนสถานหรือชุมชนโบราณในวัฒนธรรมเขมร

¹¹ กรมศิลปากร, เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาเผาจังหวัดบุรีรัมย์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2532), 90.

¹² เรืองเดียวกัน, 95-96.

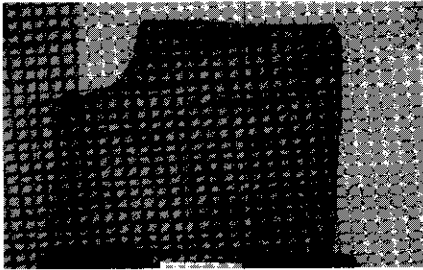


เครื่องถ้วยเขมรประเภทต่างๆ ที่พบจากการสำรวจชุมชนโบราณ
บริเวณรอบเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

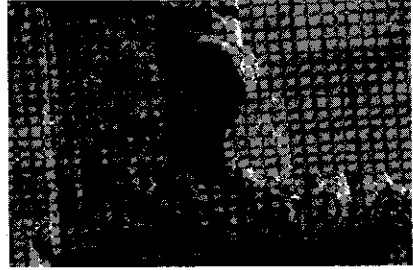


เครื่องถ้วยจีนที่พบจากชุมชนโบราณบ้านดลงเก่า (ซ้าย)
และชุมชนโบราณบ้านโคกเบง (กลาง, ขวา) อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

นอกจากนี้ที่ปราสาทพนมรุ้งได้พบภาพสลักที่แสดงถึงเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันของฤๅษี เช่น ภาพฤๅษีกำลังศึกษาคัมภีร์ ภาพบุคคลนำสิ่งของมาถวายแก่ฤๅษี และพบภาพจำหลักบนแผ่นหินสลักเป็นภาพชายหญิงนำเครื่องบูชามาถวายแต่ศาสนสถาน ภาพสลักเหล่านี้แสดงถึงความสัมพันธ์ของศาสนสถานกับชุมชนโบราณที่อาศัยอยู่โดยรอบเขาพนมรุ้ง¹³



ภาพสลักรูปบุคคลนำสิ่งของ
มาถวายแต่ศาสนสถาน



ภาพสลักรูปบุคคลนำสิ่งของ
มาถวายแต่ฤๅษี

สรุป

บริเวณที่ราบริบรอบเขาพนมรุ้งเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานของชุมชน ชุมชนโบราณเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายและต่อเนื่องถึงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น ชุมชนมีการกระจายตัวออกไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใหม่ เพราะมีเทคโนโลยีที่เจริญขึ้น รู้จักการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้ดีขึ้น มีการติดต่อแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นๆ และมีการรับวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามา ชุมชนโบราณเหล่านี้ก็เริ่มมีพัฒนาการทางวัฒนธรรมภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมที่แพร่กระจายเข้ามา

ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 15 เมื่อวัฒนธรรมเขมรเข้ามามีอิทธิพลต่อชุมชนโบราณในบริเวณนี้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากทั้งทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ชุมชนโบราณบางแห่งมีการอยู่อาศัยที่ต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

¹³ ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ปราสาทเขาพนมรุ้ง : ศาสนบรรพตที่งดงามที่สุดในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2535), 399, 403-405.

บางชุมชนเริ่มเข้ามาอยู่อาศัยใหม่ ช่วงนี้พบว่าชุมชนโบราณมีจำนวนมากและหนาแน่นที่สุด ศาสนสถานบนเขาพนมรุ้งและชุมชนโบราณบริเวณรอบเขาพนมรุ้งคงมีความสำคัญจนถึงพุทธศตวรรษที่ 18 ต่อมาเมื่ออาณาจักรเขมรเริ่มเสื่อมอำนาจลง บทบาทของเขพนมรุ้งในฐานะที่เป็นศูนย์กลางทางศาสนาของชุมชนคงจะค่อยๆ ลดความสำคัญลงและถูกทิ้งร้างไปในที่สุด หลักฐานทางโบราณคดีที่พบแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างปราสาทพนมรุ้งกับชุมชนโบราณบริเวณรอบเขาพนมรุ้งในหลายๆ ด้าน ชุมชนโบราณมีการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ขึ้นไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมทางด้านศาสนา คือ การสร้างศาสนสถานขนาดใหญ่ การนำสิ่งของไปถวายแก่ศาสนสถาน และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวัน คือ การจัดการทรัพยากรน้ำ การถลุงโลหะ การเกษตรกรรม ซึ่งหลักฐานที่กล่าวมาทั้งหมดแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในบริเวณรอบเขาพนมรุ้งได้เป็นอย่างดี

บรรณานุกรม

- ทิวา ศุภจรรยาและผ่องศรี วนาสิน. โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- เทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. จารึกพบที่ปราสาทพนมรุ้ง. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ แอ่งอารยธรรมอีสาน แฉหลักฐานโบราณคดีพลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2546.
- ศิลปากร, กรม. จารึกในประเทศไทย เล่ม 1, 3-4. กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ, 2529.
- _____ เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาเผาจังหวัดบุรีรัมย์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์แห่งประเทศไทย, 2532.

- _____ แหล่งโบราณคดีประเทศไทย เล่ม 4 (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง) กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2533.
- _____ ทำเนียบโบราณสถานขอมในประเทศไทย เล่ม 2 จังหวัดบุรีรัมย์. กรุงเทพฯ : ห.จ.ก.นำทางการพิมพ์, 2536.
- _____ ปราสาทพนมรุ้ง. กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2543.
- สุรัสวดี อธิวรรณ์, “ตามรอยราชมรรคาของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7” เก็บความและเรียบเรียงโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และอัมพร จิรัฐติกร, ศิลปวัฒนธรรม 23, 6 (เมษายน 2545), 118-122.
- สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. ปราสาทเขาพนมรุ้ง : ศาสนบรรพตที่งดงามที่สุดในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2535.
- _____ ศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย ภูมิหลังทางปัญญา-รูปแบบทางศิลปกรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2537.
- อลิชาเบธ มัวร์, “การจัดการ (แหล่ง) น้ำในสมัยโบราณของอีสาน” เก็บความโดยรักชนก โตสุพันธุ์, ศิลปากร 32, 3 (กรกฎาคม - สิงหาคม 2531), 48-53.

บทคัดย่อ

พัฒนาการของชุมชนโบราณ
บริเวณรอบเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

ในการสำรวจชุมชนโบราณบริเวณรอบเขาพนมรุ้งพบร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีของชุมชนโบราณจำนวน 46 แห่ง ในระยะรัศมี 10 กิโลเมตรรอบเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งอาจสรุปพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณได้ว่า มีการเข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณนี้ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ราว 2,000-1,500 ปีมาแล้ว ลงมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นร่วมสมัยทวารวดี อยุธยาพุทธศตวรรษที่ 12-14 ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 15 เมื่ออิทธิพลวัฒนธรรมเขมรสมัยเมืองพระนครได้แพร่กระจายเข้ามา จึงมีการเข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณนี้มากขึ้น และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือ อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรที่แพร่กระจายเข้ามานั้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมหลายๆ ด้าน เช่น รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการจัดการทรัพยากรน้ำ นอกจากนี้ยังมีการก่อสร้างศาสนสถานที่เรียกว่าปราสาทขึ้นในชุมชนต่างๆ และบนเขาพนมรุ้ง ซึ่งในเวลานั้นศาสนสถานบนเขาพนมรุ้งซึ่งเป็นเทวสถานเนื่องในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย คงจะเป็นศูนย์กลางทางศาสนาของชุมชนที่อยู่โดยรอบ และเป็นมาอย่างต่อเนื่องจนถึงพุทธศตวรรษที่ 18 ต่อมาเมื่ออาณาจักรเขมรเริ่มเสื่อมอำนาจลง บทบาทของเขาพนมรุ้งในฐานะที่เป็นศูนย์กลางทางศาสนาของชุมชนคงจะค่อยๆ ลดความสำคัญลงและถูกทิ้งร้างไปในที่สุด ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ยังได้พบหลักฐานที่แสดงว่าชุมชนโบราณบางแห่ง เช่น ชุมชนโบราณบ้านกระต่ายตาย ชุมชนโบราณบ้านโคกกะล่อ และชุมชนโบราณบ้านโคกเบง ในเขตอำเภอประโคนชัย คงจะมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับศาสนสถานบนเขาพนมรุ้งด้วย หลักฐานดังกล่าวคือ หลักหิน ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจจะเป็นหลักหินที่ใช้ปักหลักเขตในการกัลปนาที่ดินที่มอบให้แก่เทพเจ้าแห่งเขาพนมรุ้ง ซึ่งจารึกพบที่ปราสาทพนมรุ้งหลายหลักได้กล่าวถึงไว้ นอกจากนี้ การค้นพบหลักฐานประเภทเครื่องถ้วยเขมร ซึ่งพบอยู่ในชุมชนโบราณทุกแห่งที่ได้ทำการสำรวจครั้งนี้ แสดงว่ามีการติดต่อแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนทั้งที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกันและที่อยู่ห่างไกล

Abstract

THE CULTURAL DEVELOPMENT OF ANCIENT COMMUNITIES SETTLED DOWN AT PHNOM RUNG, BURIRAM PROVINCE

The study has revealed the fact that the topography of Phnom Rung was suitable for the settlements of the ancient communities. There were 46 ancient communities established around Phnom Rung starting from the 7th-9th century A.D. The communities became more crowded during the 10th century A.D. when the Khmer cultures had spread into the area. After the Khmer influences, many cultural changes occurred, such as, the pattern of settlement, water resource management, and religious sanctuaries on Phnom Rung. Phnom Rung was compared to Kailasa which was believed to be the abode of Siva (one of the principal Hindu deities). Phnom Rung Temple therefore, could be regarded as the center of Hinduism (Saivism).

It is assumed that the ancient communities were extremely crowded during the construction of the main building of Phnom Rung. Major evidence that shows the relationship between the communities and Phnom Rung are boundary stones and Khmer ceramics which were found in every community in the study area. Apart from the center of the religion, Phnom Rung maintained the center of the surrounding communities. After the Khmer kingdom was weakened in the 13th century A.D., the role of Phnom Rung as the center of religious activities and communities diminished and finally vanished.